

TÜRKİYE-AB-ORTA DOĞU ÜÇGENİ

Deniz ALTINBAŞ*

Özet

Türkiye, Batı'nın mı Doğu'nun mu parçası olduğu üzerinde görüş birliği bulunmayan ve nereye ait olduğu sürekli tartışılan ülkelerden biridir. Son dönemlerde, Orta Doğu'da aktif politikalar izlemeye başlayan Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci içinde olması, bu tartışmalı konumunu, tarafların tümü açısından daha da önemli hale getirmiştir. Bunun nedeni, Türkiye'nin Orta Doğu ile ilişkilerinin AB sürecini olumsuz etkilediği düşüncesidir. Bu görüşün temelinde, Türkiye'nin söz konusu coğrafya ile ilişkilerinden değil, bu "tehlikeli" coğrafyaya yakınlığından duyulan endişe vardır. Orta Doğu ülkelerinin, potansiyel AB üyesi Türkiye'nin "Müslüman Avrupalı" kimliği ile bölgedeki varlığına yönelik bakış açıları farklılık göstermekle birlikte, çoğunun Türkiye'nin AB sürecini desteklediği görülmektedir. Bu makalede Türkiye'nin, kimilerine göre "köprü", kimilerine göre "engel" olarak görülen jeopolitik konumunun ve Orta Doğu politikalarının AB üyeliğine katkıları, her iki tarafla ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Doğu ile Batı'nın birbirine alternatif/karşıt olarak gösterilmesine itiraz edilen çalışmada, Türkiye'nin, özel konumu nedeniyle, sadece tek bir tarafın parçası olamayacağı, çok yönlü bir dış politika izlemesi gerektiği savunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, AB, Orta Doğu, Jeopolitik

TRIANGLE OF TURKEY-EU-MIDDLE EAST

Abstract

There is no consensus on whether Turkey is a part of East or West. In the last decade, Turkey started to pursue active politics on the Middle East. Since Turkey is in the process of membership to the EU, the issue becomes important for all the parties. This is because, for some, Turkey's relations with the Middle East negatively effect her relations with the EU. In fact, what lies behind this view is not the relations of Turkey with the Middle East, but the fear of geographical closeness to this "dangerous" region. Middle East countries have different views about re-existence of this potential EU member with the identity of "Muslim European" in the region. However, most of them support the membership process of Turkey to the EU. In this article, the main focus is on the contributions of the geopolitical position and Middle East politics of Turkey - which is "bridge" for some, "barrier" for others - to the EU as a member.

* Yrd. Doç. Dr. Ahi Evran Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü.
Akademik ORTA DOĞU, Cilt 4, Sayı 2, 2010

The author refuses the idea of showing the East and West as alternatives or opponents to each other. It is defended that, because of the unique and special geopolitical position of Turkey, she cannot belong to one side alone and should pursue a multi-dimensional foreign policy.

Key Words: *Turkey, EU, Middle East, Geopolitics*

Giriş

Türkiye'nin Orta Doğu ve Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerinde birden fazla boyut vardır. Avrupa'nın paradoksu, AB'nin global güç olmasını arzulayan AB elitinin, Türkiye'yi AB üyeliğine kabul ederek Suriye, İran, Irak gibi “tehlikeli” Orta Doğu ülkeleri ile komşu olmaktan endişe etmesidir. Bir başka boyut, Türkiye'nin uluslararası arenada nasıl algılandığıdır. Bazı Avrupalılar için Türkiye bir Orta Doğu ülkesi iken, bazı Orta Doğu toplumlarının Türkiye'yi Orta Doğu-Arap-İslam dünyasından ziyade Batı Kulübü'nün bir parçası olarak görmesi ironiktir. Huntington'ın savunduğu gibi Türkiye iki medeniyete de tam olarak ait değildir. Türkiye ne tam olarak Orta Doğu'lu ne de Avrupalıdır, fakat her iki taraftan birçok özelliği bünyesinde barındırmaktadır. Bugün Türkiye'nin, “Kant'ın Avrupa'sı ile Hobbes'un Orta Doğu'su” arasında bulunduğu söylenebilir.¹ Kimi zaman dezavantaja dönüşen bu durum aslında Türkiye'yi benzersiz ve değerli kılan bir özelliktir.

Orta Doğu'nun Önemi

Orta Doğu; Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının birleştiği orta bölümü ifade etmektedir. Malta, Libya, Sudan, Eritre, Etiyopya ve Somali gibi ülkeler sonradan Orta Doğu coğrafyasından çıkarılmışlardır. Afganistan ile Pakistan zaman zaman Orta Doğu ülkesi sayılmaktadırlar.² Türkiye'nin “arada kalan” konumu ise kimilerine göre Orta Doğu kimilerine göre Avrupa'dır. Türkiye, Osmanlı geçmişi ile bağlarını kopararak Batılı değerler çerçevesinde bir cumhuriyet kurup bambaşka bir siyasi yapıya dönüştüğünde dahi Batı'nın Türkiye'ye bakışı değişmemiş, doğulu bir devlet olarak algılanması sürmüştür.³ Bu tür bölgesel sınıflandırmalarda, coğrafyadan çok siyasi yönelimlerin rol oynadığı, üstelik bu tanımlamaların Batı tarafından yapıldığı hatırlatılmalıdır.

¹ Kemal Kirişçi, “Between Europe and the Middle East: The Transformation of Turkish Policy”, *The Middle East Review of International Affairs*, Cilt 8, No 1, Mart 2004.

² Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu. Birinci Dünya Savaşından 2000'e*, Ankara: Akçağ, 2004, ss. 14-15.

³ Birol Akgün, “Türk Dış Politikası ve Uluslararası Örgütler”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 3, Sayı 2, 2009, s. 13.

Avrupa ile Orta Doğu'nun yüzyıllar öncesine giden ortak bir tarihleri vardır.⁴ Orta Doğu'nun modern dünyadaki jeopolitik önemi büyük oranda petrolden kaynaklanmıştır. Batı ekonomisinin ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarına sahip olmasından dolayı büyük güçlerin bölgedeki varlığı hayati önem taşımıştır. Osmanlı devletinin yıkılmasından sonra Fransa ile İngiltere, II. Dünya Savaşı sonrasında ABD ve Sovyetler Birliği bölgeye hakim olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında tek kutbun ABD olarak ortaya çıkması ile bölgedeki tek güç ABD olarak kalmıştır.⁵ Bugün enerji kaynaklarının % 65'i Orta Doğu'dadır. Avrupa'nın "stratejik arka bahçesi" diyebileceğimiz bölge, AB'nin petrol ihtiyacının % 40'ını karşılamaktadır.⁶ Petrol keşfedilmeden önce, enerji kaynaklarından daha önemli olarak Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yürütülen savaşların yer aldığı bölge olmuştur.⁷ Orta Doğu, petrol ve Osmanlı döneminden öncesinde de önemli olmuştur. Su kaynakları, verimli topraklar, çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapması, kültürel zenginlik ve belki de en önemlisi tek tanrılı dinlerin doğduğu coğrafya olması bakımından, aslında neredeyse tarih boyunca önemli bir bölge olmuştur.

ABD için Orta Doğu, petrol dışında, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesi ve İsrail'in güvenliğinin sağlanması açısından önemli olmuştur. 11 Eylül sonrasında bölgenin önemi artmıştır. Avrupa için buradaki en somut sorun, artık radikal İslam'dır.⁸ Anahtar kelimeler "petrol" yerine "terör" ve sonra "İslamcılık" olduğunda, bölgenin güvenliği Avrupa'nın da güvenliği haline gelmiştir.⁹ Füze teknolojisinin geldiği noktada, menzilde ABD değil Avrupa bulunmaktadır.¹⁰ Çoğu politikacı ve analist, AB'nin en büyük amaçlarından biri olan, ABD gibi global bir güç olabilmek için Avrupa'nın Orta Doğu bölgesinde var olması gerektiğinin farkındadırlar.

⁴ Ellen Margrethe Løj, "Challenges and Opportunities", A. Jerichow ve J. Bæk Simonsen (Ed.), *Islam in a Changing World Europe and the Middle East*, Great Britain: Curzon, 1997, s. 164.

⁵ Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, ss. 15-16.

⁶ William Nitze ve Leon Hadar, "EU could Bring Peace to Middle East", *The Guardian*, 4 Aralık 2009.

⁷ Anup Shah, "The Middle East", *Global Issues*, 31 Mart 2007, <http://www.globalissues.org/issue/103/the-middle-east>

⁸ Løj, "Challenges and Opportunities", s. 165.

⁹ Joschka Fischer, *Reforms in the Middle East. How can Europe and the US Contribute?*, Bergedorfer Gesprächskreis, 133rd Bergedorf Round Table, 17-19 Mart 2006, Washington: Körber-Stiftung, 2006, s. 30.

¹⁰ Ghassan Salamé, "Torn Between the Atlantic and the Mediterranean. Europe and the Middle East in the Post-Cold War Era", B.A. Roberson (Ed.), *The Middle East and Europe*, London and New York: Routledge, 1998, s. 22.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu, dünyanın en sorunlu bölgelerinden biri olmuştur. Aslında “Doğu Sorunu” Osmanlı devleti Avrupa karşısında zayıflamaya başladığında, 18. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır.¹¹ Çoğu, Avrupalı devletler tarafından yaratılan; istikrarsızlık, sosyal yapı, ekonomik mahrumiyet, siyasi karmaşa, su kıtlığı, etnik ve dinsel çatışmalar, Orta Doğu'nun özelliklerinden olmuştur. Soğuk Savaş sonrasındaki yeni Orta Doğu ise, karmaşık sorunlarla birlikte fırsatlar da sunmaktadır.¹² Bu fırsatları en iyi şekilde değerlendirebilecek durumda olan AB gibi görünmektedir. Çünkü bölgedeki, şimdilik tek güç ABD'ye yönelik olumsuz bakış açısı giderek kuvvetlenmektedir. Ancak AB hâlâ ortak bir dış politikaya sahip olamadığı gibi, üye devletlerin de bölgede ortak çıkarları bulunmamakta, dolayısıyla Avrupalıların bölgede var olmaları zorlaşmaktadır.

Tarihte, Avrupa'nın uzun yıllar Orta Doğu'nun etkin gücü olduğu görülmektedir. Bugünse, bölgenin kontrolü Avrupa'da değil ABD'dedir. ABD'nin bölgedeki etkinliği başka aktörlere yer bırakmamıştır. ABD nezaretinde gerçekleşecek olan, AB'nin bölgeye müdahil olması ABD'nin çıkarları ile çatışma şeklinde olmayacaktır. Çünkü gerek AB, gerekse ABD birlikte hareket etmenin önemini fark etmiş durumdadırlar. Bu bağlamda, Almanya ve Fransa gibi AB'nin en büyük ülkeleri ABD ile yakın ilişkiler kurmaya başlamışlardır. En belirgin çıkar çatışmasının demokrasi konusunda olması beklenebilir. Orta Doğu'nun demokratikleşmesi, güvenlik açısından ABD için önemli görülmemektedir.¹³ Kimi zaman AB'nin giderek artan etkisinin, ülkeleri yavaş yavaş “Avrupalı” hale getiren “görünmeyen gücünden” (*invisible power*) kaynaklandığı savunulmaktadır.¹⁴ Bu düşünce dikkate alındığında, bölgedeki rolün Amerikalılardan Avrupalılara geçeceği yönünde bir varsayımda bulunabiliriz. Ancak bugünkü şartlar altında, Türkiye'nin üyeliği de olmadan, bu iddianın gerçekleşmesi zor görünmektedir.

¹¹ L. Carl Brown, *International Politics and the Middle East Old Rules, Dangerous Game*, New Jersey: Princeton University Press, 1984, s. 21.

¹² Kemal Kirişçi, “Türkiye ve Müslüman Orta Doğu”, Alan Makovsky ve Sabri Sayarı (Ed.), Hür Güldü (Çev.), *Türkiye'nin Yeni Dünyası. Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, İstanbul: Alfa, 2002, s. 56.

¹³ Hisham Kasem, *Reforms in the Middle East. How can Europe and the US Contribute?*, Bergedorfer Gesprächskreis, 133rd Bergedorf Round Table, 17-19 Mart 2006, Washington: Körber-Stiftung, 2006, s. 34.

¹⁴ Mark Leonard, *Why Europe will Run the 21st Century*, London and New York: Fourth Estate, 2005.

AB için “Tehlikeli” Komşular?

Bir yanda “tehlikeli” Orta Doğu ülkeleri ile sınırdaş olma korkusu, diğer tarafta bölgede nüfuz sahibi olma arzusu bulunmaktadır. İran, Irak ve Suriye ile komşu olmak bazı Avrupalı politikacılara korkutucu gelmektedir. Ancak Kıbrıs’ın Suriye’ye en yakın AB alanı olduğu düşünüldüğünde, Suriye’nin AB’nin zaten komşusu olduğu görülmektedir.

Türkiye’nin üyeliğine “tehlikeli” jeopolitik konumu nedeniyle karşı çıkanlara göre, Türkiye Avrupa ile bu tehlikeli coğrafya arasında “tampon bölge” olarak kalmalı, böylece sorunların Avrupa’ya sızması önlenmelidir. Bölgedeki güç dengesinin bağlı olduğu ülkenin Türkiye olduğu kabul edilse de, istikrarsızlık ve sorun üreten bir ülke olarak görülmektedir. AB içinde Türkiye’nin üye olarak istenmemesinin önemli nedenlerinden biri bu düşüncedir, çünkü istikrarlı bir kurum olan AB “istikrarsızlık” kelimesinden nefret eder. Dolayısıyla, güvenlik üretmeyip tüketen bir ülke AB üyesi olmamalıdır.¹⁵ Gerçekten de AB, sorunlu bir bölgede bulunan Türkiye ve komşuları üzerinden istikrarsızlık ithal edebilir. Ancak tersi de mümkündür. Türkiye’nin üyeliği, AB’nin bölgeye istikrar getirmesi için bir fırsat da olabilir. Her iki iddianın da doğru olabileceğinden hareketle, Türkiye’nin üyeliğine tehlikeli bir teşebbüs veya kumar olarak da bakılabilir.¹⁶ Türkiye, dünyanın birçok alandaki çıkarlarının kesiştiği bölgede bulunması bakımından taşıdığı tehlike ve istikrarsızlık kadar değerlidir de. ABD Başkanı Barrack Obama, Türkiye ziyaretinde, “Türkiye’nin büyüklüğü, sizin her şeyin tam da merkezinde yer alma kabiliyetinizde yatmaktadır. Bu, Doğu ile Batı’nın ayrıldığı değil, birleştiği noktadır. Bu sizin kültürünüzün güzelliği, tarihinizin zenginliğidir...” şeklinde konuşmuştur.

Irak Savaşı, Orta Doğu’yu Avrupa’nın içine taşımıştır. Bazı AB ülkeleri Irak müdahalesine katılmış, bazıları lojistik destek sağlamıştır. ABD’nin Irak müdahalesine karşı olan ülkeler için bile Irak meselesi siyasi gündemlerinde başlıca yeri teşkil etmiştir. Türkiye AB üyesi olmadığı ve AB Irak’ın komşusu olmadığı halde, AB Orta Doğu ile ilgilenmek zorunda kalmış ve bölge AB’nin endişelerinin odak noktasında yer almıştır. Orta Doğu ülkelerinden gelen milyonlarca yasal ve yasa dışı göçmen Avrupa ülkelerinde yaşamaktadır. Petrol, terörizm, insan kaçakçılığı, silahlanma, göç ve uyuşturucu gibi sorunlar AB’yi yakından ilgilendiren, ancak AB’nin mücadele

¹⁵ Hüseyin Bağcı, “Changing Security Perspective of Turkey”, Mustafa Aydın (Ed.), *Turkey at the Threshold of the 21st Century. Global Encounters and/vs Regional Alternatives*, Ankara: International Relations Foundation, 1998, s. 81.

¹⁶ Henri J. Barkey ve Anne-Marie Le Gloannec, “The Strategic Implications of Turkey’s Integration in the European Union”, Esther Brimmer ve Stefan Fröhlich (Ed.), *The Strategic Implications of European Union Enlargement*, Center for Transatlantic Relations, Washington: Johns Hopkins University, 2005, s. 141.

gücünün bulunmadığı meselelerdir.¹⁷ Belki de AB, Orta Doğu gibi bir sorunla başa çıkacak güce sahip olmadığını Türkiye bahanesi ile saklamaya çalışmaktadır. Uzun vadede, Türkiye'nin "tehlikeli" komşularının gelişme düzeyi AB'nin geleceği açısından önemli olacaktır. Çünkü AB, Orta Doğu'ya giderek daha fazla dahil olmak zorunda kalacaktır.¹⁸

AB'nin endişelerinden diğeri, zaman zaman "Truva Atı" benzetmesi yapılan Türkiye'nin üyeliği ile birlikte ABD'nin Orta Doğu'da AB'yi maniple etme imkanı bulacağıdır.¹⁹ 1 Mart 2003 tarihinde Türk parlamentosunun Irak harekâtında topraklarını Amerikan askerlerine açmayı reddeden kararı önemlidir. ABD ile Türkiye'nin her zaman aynı doğrultuda düşünmedikleri, böyle durumlarda Türkiye'nin ABD'ye karşı çıkabileceği, sadece Avrupa'ya değil, Orta Doğu'ya da gösterilmiştir. Diğer taraftan, ABD, kuzey ve doğu Avrupa'da zaten çok sayıda Truva Atına sahiptir. Dolayısıyla, Türkiye bir Truva Atı olsaydı bile, Türkiye'nin AB'ye katılımı, ABD'nin AB politikalarını etkileme gücünü değiştirmeyecekti. Artık Avrupa'nın Türkiye'yi algılamasında, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinden çok, Orta Doğu ve Kafkasya'ya yakınlığı etkili olacaktır.²⁰

Türkiye ve Orta Doğu

2006'da Lübnan Başbakanı, Lübnan'daki krizle ilgili olarak Türkiye'deki muhatabını aradığında, Türkiye başbakanı ABD, İsrail, İran, İngiltere, Suriye ve BM genel sekreterini arayarak görüşmelerde bulunmuştur. Bu durum Türkiye'nin farklı, hatta "zıt" taraflarla yakın ilişkileri nedeniyle avantajlı konumunu göstermektedir.²¹

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin Arap komşuları ile ilişkileri "karşılıklı yok sayma" şeklinde idi.²² Türkiye, iç sorunları ile ilgilenen, dışarıdaki sorunları mümkün olduğunca ortadan kaldırmaya çalışan, başlıca hedefi Avrupa'nın bir parçası olarak kabul edilebilmek olan bir ülke olmuştur. AB'nin Türkiye'yi kabul etmesindeki tereddüt Türk dış politikasını

¹⁷ Sedat Laçiner, "Turkey's EU Membership's Possible Impacts on the Middle East", *Turkish Weekly*, 23 Mart 2007, <http://www.turkishweekly.net/news.php?id=43696>

¹⁸ Barkey ve Le Gloannec, "The Strategic Implications of Turkey's Integration", s. 141.

¹⁹ Laçiner, "Turkey's EU Membership's Possible Impacts."

²⁰ Barkey ve Le Gloannec, "The Strategic Implications of Turkey's Integration", s. 136.

²¹ Ahmet Davutoğlu, "Türkiye-AB İlişkileri ve Orta Doğu", Kadir Kon (Çev.), (konuşma), Bergedorfer Gesprächskreis, Germany: Körbe Stiftung, <http://www.haber10.com/makale/7881/>

²² Didier Billion, *La Politique Extérieure de la Turquie Une Longue Quête d'Identité*, Paris: L'Harmattan, 1997, s. 84.

etkilemiştir. Pasif güç Türkiye, Suriye'yi savaşıyla tehdit etmiş, Kuzey Irak'a askerî operasyonlar düzenlemiştir.²³

Tarafların belli, kartların açık olduğu Soğuk Savaş dönemi Türkiye için kolay bir süreç olmuştur. Soğuk Savaş boyunca Türkiye'nin Orta Doğu'ya yaklaşımı "Batı yanlısı-Sovyet karşıtı" olarak gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş sonrasının karmaşasında ise en fazla sıkıntı çeken ülkelerin başında Türkiye gelmiştir. Her ne kadar Orta Doğu, Türkiye için öncelikli alanlardan biri olmamışsa da, Soğuk Savaş'ın bitmesi birdenbire Türkiye'yi istikrarsız bölgelerin ortasında bırakmıştır. Bu bölgelerin her birinin, birbirinden farklı güvenlik sorunları içeren bölgeler²⁴ olması, sorunu daha da büyütüştür. Böylece Türkiye, 1990'ların başında Orta Doğu başlığını dış politikasına eklemiş, tıpkı dünyanın komünistlerle liberaller arasında ayrılmış olduğu dönemde olduğu gibi, yine Batı etkisinde hareket etmiştir. Kuveyt Savaşı'nda ABD'yi desteklemiş, İsrail ile yakın ilişkiler içinde olmuştur. Zamanla, Türkiye'nin duruşu değişmiştir. 1 Mart tezkeresi önemli bir gelişmedir. Bu, Türkiye'nin Soğuk Savaş şartlarının sona erdiğinin farkında olduğunu göstermiştir.

Uzun yıllar, doğusunda kimse yokmuş gibi hareket eden Türkiye'nin, bugün Orta Doğu'ya yaptığı ihracat AB'ye yapılanın üçte birine ulaşmıştır. Türkiye, petrol açısından Araplara bağımlı durumdadır.²⁵ Bu bağımlılık, hızla gelişmekte olan bir ekonomi için önemlidir. Çünkü bu bağımlılık, Türkiye'nin bölgedeki gelişmelerden etkilenmesine neden olmaktadır. Bazı görüşlere göre, Türkiye her ne kadar Orta Doğu'daki gelişmelerden uzak kalmaya çalışmışsa da, Irak'ta olanlar nedeniyle bölge ile ilgilenmek zorunda kalmıştır.²⁶ ABD ve AB'nin bölgedeki zayıflığı Türkiye için fırsat yaratmıştır. ABD'nin Irak'ta başarısızlığa uğramasından sonra Avrupa'nın bölgede yükselmesi beklenebilirdi. Ancak AB'nin ortak bir Orta Doğu politikasının bulunmaması ve İslam'a olumsuz yaklaşımlar nedeniyle bölge boş kalmıştır.

Türkiye'nin bölge ile olan kültürel, dinsel ve tarihsel bağları değerli bir özelliktir. Türkiye'yi üye olarak kabul etmesi halinde AB de bu özelliği

²³ Barry Rubin, "Turkey: A Transformed International Role", Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (Ed.), *Turkey in World Politics An Emerging Multiregional Power*, London: Lynne Rienner, 2001, s. 1.

²⁴ Kemal Kirişçi, "The Future of Turkish Policy Toward the Middle East", Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (Ed.), *Turkey in World Politics An Emerging Multiregional Power*, London: Lynne Rienner, 2001, s. 93.

²⁵ Dan Tschirgi, "Turkey and the Arab World: Regional Partners or Rivals in the 21st Century", Mustafa Aydın (Ed.), *Turkey at the Threshold of the 21st Century Global Encounters and/vs Regional Alternatives*, Ankara: International Relations Foundation, 1998, s. 108.

²⁶ Barkey ve Le Gloanec, "The Strategic Implications of Turkey's Integration, s. 136.

bünyesine almış olacaktır. Aslında anormal olan durum, Osmanlı İmparatorluğu boyunca bölgede etkin güç olan Türklerin bugün bölgeye müdahil olmamasıdır.²⁷ İsrail ve Filistinlilerin, tarihte sadece Osmanlı döneminde barış içinde yaşayabildikleri bilinmektedir. Önce İspanya'dan daha sonra Nazi Almanya'sından kaçan Yahudiler için Türk toprakları her zaman açık olmuştur. Üstelik Türkiye, Yahudileri Nazi Almanya'sına geri yollamayan tek Avrupa ülkesidir. Türkiye'nin, tüm taraflarla yakın ilişkiler içinde olan az sayıdaki birkaç ülkeden biri olması, ülkeyi potansiyel, başarılı bir arabulucu yapmaktadır.²⁸

Filistin'e en büyük ekonomik yardımı sağlayan AB, sık sık İsrail hükümeti tarafından Filistin yanlısı olmakla suçlanmaktadır. İsrail Savunma Bakanı, AB üyeliğinin Türk-İsrail ilişkilerine zarar verebileceği konusunda Türkiye'yi özel olarak uyarmıştır.²⁹ Avrupa'nın da, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerden hoşnut olmadığı ileri sürülmektedir. Bunun nedeni, Türkiye-İsrail yakınlaşmasının Orta Doğu'daki dengeleri bozacağı düşüncesidir. Öte yandan, bu ilişkilerin gelişmesi, Avrupalılara göre Amerikan merkezli bölgesel politika yaklaşımını güçlendirme eğilimi taşımaktadır.³⁰ Diğer taraftan İsrail'in en büyük ticari partneri AB'dir. Türkiye ve AB İsrail-Filistin barış sürecinde birlikte çalışabilirler. Türk devleti İsrail ile, özellikle güvenlik konusunda işbirliği anlaşmaları yapmış olan, yakın ilişkilere sahip ülkelerdendir. Fakat Türk toplumu Türk devletinden daha fazla Filistin yanlısıdır. Bu durum, ortaya bir denge politikası çıkarmaktadır. İsrail ve Türkiye, bölgenin Arap olmayan iki demokratik ve modern devleti olarak benzer güvenlik sorunlarına sahiptir. Türkiye ve İsrail kadar, Türkiye ve AB'nin de amaçları aynıdır ve diplomatik güçleri birbirini tamamlamaktadır.³¹

Soğuk Savaş sonrasında, Türkiye'nin, özellikle askerî alanda İsrail ile yakınlığı, ABD ile iyi ilişkileri, diğer yandan da, başta Suriye olmak üzere Arap ülkeleri ile zayıf ilişkilere sahip olması Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri tarafından olumsuz bir şekilde değerlendirilmesine neden olmuştur.³² Aslında Arapların bu ilişkilerden endişe etmesi anlamsızdır, çünkü Araplar da artık

²⁷ F. Stephen Larrabee, "Turkey Rediscovered the Middle East", *Foreign Affairs*, Temmuz/Ağustos 2007.

²⁸ Laçiner, "Turkey's EU Membership's Possible Impacts.

²⁹ Ha'aretz, 5 Temmuz 2004'den naklen Steven Everts, "An Asset but not a Model: Turkey, the EU and the Wider Middle East", Centre for European Reform, Ekim 2004.

³⁰ Ian O. Lesser, "Türkiye'nin Batıyla Gelişen Güvenlik İlişkileri", Alan Makovsky ve Sabri Sayarı (Ed.), Hür Güldü (Çev.), *Türkiye'nin Yeni Dünyası. Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, İstanbul: Alfa, 2002, s. 290.

³¹ Everts, "An Asset but not a Model.

³² Kirişçi, "Between Europe and the Middle East.

İsrail ile ilişki kurmuşlardır.³³ Sonraki dönemlerde Türkiye'nin İsrail'e tepki göstermeye başlaması, örneğin Gazze Savaşı nedeniyle İsrail'i kınaması, Türkiye Başbakanı'nın 2009 yılında Davos'taki hareketi üzerine ortaya çıkan gerginlik, yine aynı yıl Türkiye'nin İsrail ile askerî tatbikat yapmaktan vazgeçmesi gibi olaylar Arap dünyasında Türkiye'ye yönelik bir sempati oluşmasına neden olmuştur. Bugünkü yönetim, bir yandan İsrail ile ilişkileri normal düzeyde tutmaya çalışmakta, diğer yandan Arap dünyası ile ilişkilerini geliştirmektedir. İsrail ile Türkiye arasındaki gerginliğin, diğer toplumlara göre en önemli farkı anti-semitizm içermemesidir. Türkiye, Yahudilere yönelik ırkçılık içeren düşmanca yaklaşımlara sahip olmadan İsrail devletinin politikalarını eleştirmekte, aynı zamanda İsrail'in müttefiki olmayı sürdürürebilmek gibi özel bir duruma sahip olabilmektedir.

1979 yılında başlayan Türkiye ile İran arasındaki mesafeli tutum, 2000'li yıllardan itibaren siyasi ve ekonomik düzeylerde iyileşme sürecine girmiştir. İran ile ilgili iki temel konu mevcuttur. Her şeyden önce enerji çeşitliliğini artırmak isteyen AB için gaz hattı çok önemlidir. İkinci olarak, Türkiye de, birçok ülke gibi İran'ın nükleer çalışmaları nedeniyle endişelidir. Fakat Türkiye bu konuda izolasyon ve cezalandırmadan yana olan ABD'den farklı olarak, diplomasiyi savunan AB çizgisinde yer almaktadır. AB, İran üzerindeki etkisini artırmak için İran ile ilişkilerini geliştiren Türkiye'den yararlanabilir.³⁴ İran, sahip olduğu ekonomik potansiyel, enerji kaynakları ve bölgede oynadığı önemli rol nedeniyle AB tarafından kazanılması gereken bir ülkedir. Tahran'ın Ankara'ya yaklaşması, İslam dünyasının uluslararası sisteme entegre olmasını da kolaylaştıracaktır.³⁵ Aynı zamanda İran'ın Batı'ya açılması için Türkiye'nin en uygun devlet olduğu belirtilmektedir. İran'ın değişim konusunda dışarıdan baskılara cevap vermediğinden yola çıkıldığında, bu konuda teşviklerin ona yakın ülkelere gelmesi gerektiği savunulabilir.³⁶ Bu noktada İran nüfusunun neredeyse yarısının Azerbaycan Türk'ü olduğunu vurgulamakta da yarar vardır.

Suriye ile Türkiye ilişkileri, savaş aşamasından vizenin kaldırılması noktasına kadar büyük bir ilerleme göstermiştir. Hatay sorunu bir yana, Suriye Türkiye'yi su konusunda yola getirebilmek için PKK'ya destek sağlama yoluna gitmiştir.³⁷ 1996 sonrasında Türkiye, Suriye ile ilişkilerini keserken Suriye de Yunanistan, Kıbrıs Rum Kesimi, İran, Ermenistan gibi devletlerle ilişkilerini

³³ Bağcı, "Changing Security Perspective of Turkey", s. 84.

³⁴ Everts, "An Asset but not a Model.

³⁵ Ibid.

³⁶ Laçiner, "Turkey's EU Membership's Possible Impacts.

³⁷ Akgün, "Türk Dış Politikası, s. 55.

geliştirmiştir.³⁸ 1998 yılında savaşın eşiğine gelen iki ülkenin ilişkileri 2000 yılından sonra iyiye doğru gitmeye başlamıştır. Yalnızca Türkiye için değil, aynı zamanda Suriye ve İran için de tehdit olan etnik milliyetçi terör, ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır. AB hâlâ devam eden süreçte Suriye ile ilişkilerini normalleştirme çabası içindedir. AB ve Türkiye birlikte hareket ederlerse, Suriye'yi izolasyon statüsünden daha kolay kurtarabilirler. Türkiye, aynı zamanda Suriye'nin siyasi tercihlerinde de etkili olabilecektir.³⁹ Bugün Suriyelilerin çoğu Türkiye'yi model olarak görmektedir.⁴⁰ Türkiye ile Suriye ilişkilerinin gelişmesinin bir başka önemli yanı, Suriye'nin Arapların lideri konumunda bir ülke olması sebebiyle, Türkiye-Suriye ilişkilerinin Arap ülkeleriyle ilişkileri de olumlu yönde etkilemesidir.⁴¹ Türkiye, PKK'ya verdiği desteğin ve terörist başının Suriye'de barındırılmasının savaş sebebi sayılacağı uyarısını yaptığında, Suriye bölücü başını derhal sınır dışı etmiş ve terörizme karşı ortak mücadele etmek için anlaşma imzalamıştır. Burada önemli olan Suriye'nin Türkiye'ye yönelik algılamasıdır.⁴² Benzer bir uyarı ABD veya İsrail'den geldiğinde, bu ülkeler Suriye'nin işbirliğine yanaşması için etkili olamamaktadırlar.⁴³

Irak meselesi her ne kadar ciddi bir sorun gibi görünse de, aslında Türkiye için bazı faydalar da sağlamıştır. ABD'nin Irak müdahalesi sırasında Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünü savunan ülkelerin başında gelmesi, üstelik Amerikan askerlerinin Türk topraklarından geçişine izin vermemesi, Türkiye'nin bölge politikalarına yönelik şüphelerin ortadan kalkmasını sağladığı gibi, aynı zamanda Türkiye'ye itibar kazandırmıştır. Türkiye'nin Irak ile sınırdaş ülkeleri bölgenin geleceğini tartışmak üzere bir araya getirmesi⁴⁴ uluslararası toplum tarafından dikkate alınan bir girişim olmuştur. Türkiye Irak'ın ekonomik kalkınmasındaki başlıca oyuncularından biridir. Diğer taraftan Irak'taki kargaşanın devam etmesi, Avrupa'nın Türkiye'ye yaklaşımını etkileyerek, Türkiye'nin tampon ülke olmasını savunanların artmasına neden olabilecektir.⁴⁵

³⁸ Selahattin İbas, "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi", Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (Ed.), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara: Platin, 2004, s. 58.

³⁹ Everts, "An Asset but not a Model.

⁴⁰ Sadeq Al-Azm, *Reforms in the Middle East How can Europe and the US Contribute?*, Bergedorfer Gesprächskreis, 133rd Bergedorf Round Table, 17-19 Mart 2006, Washington: Körber-Stiftung, 2006, s. 104.

⁴¹ İbas, "Türkiye-Suriye, s. 91.

⁴² Barkey ve Le Gloannec, "The Strategic Implications of Turkey's Integration, s. 147.

⁴³ Laçiner, "Turkey's EU Membership's Possible Impacts.

⁴⁴ Bülent Aras, "Turkey and Middle East Security", 3 Nisan 2005, <http://www.globalpolitician.com/2369-turkey>

⁴⁵ Barkey ve Le Gloannec, "The Strategic Implications of Turkey's Integration, s. 138.

Türkiye'nin Orta Doğu ve diğer bölgeler ile yakınlaşmasının AB ile ilişkiler bozulmaya başladığı için ortaya çıkan bir süreç olduğu iddia edilmektedir. “Eksen kayması” da denilen bu yeni durum, Türkiye'nin yön değiştirmesini ifade etmektedir. Aslında AB politikaları ile birbirini tamamlayan bir süreç olduğundan “kayma” olarak değerlendirmek pek doğru görünmemektedir. Türkiye'nin AB dışındaki diğer seçenekleri de elinde tuttuğu daha gerçekçi bir yorumdur. Bu yakınlaşma, Orta Doğu'nun Türkiye'ye coğrafi ve kültürel yakınlığının yanı sıra, muhafazakar görüşe sahip olan Türk hükümetinin bölgeyle iletişim kurmasının daha kolay olmasına da bağlanabilir. Farklı bir görüşe göre, Türkiye'de AB ile entegrasyon çerçevesinde gerçekleşen demokratikleşme süreci, Türk politikacılara başarılı bölgesel politikalar izleme noktasında güven sağlamıştır.⁴⁶ Çoğu yorum, Türkiye AB üyeliğine yaklaştıkça, Orta Doğu ile daha yakın ilişkiler kurulacağı yönündedir.⁴⁷

Türkiye'nin AB Üyeliği AB'nin Orta Doğu Politikalarına Nasıl Katkı Sağlayabilir?

Türkiye'nin sahip olduğu birçok özellik, Türkiye'nin AB üyeliğinin savunulup savunulmadığına göre olumlu ya da olumsuz olarak kullanılabilir. Türkiye'nin jeopolitik konumu kimilerine göre “köprü”, “kavşak noktası”; kimilerine göre ise “tehlikenin ortası”dır. Böyle bakıldığında Türkiye'nin Orta Doğu politikaları da Türkiye'nin üyeliğine karşı olanlar tarafından bir sorun olarak görülebilecektir.

AB'nin en başarılı dış politika aracının genişleme olduğundan hareketle, Türkiye'nin AB üyeliğine kabul edilmesinin de AB'nin en büyük başarılarından biri olmasını bekleyebiliriz.⁴⁸ Türkiye'nin üyeliği, AB'nin genişleme politikasındaki merkezî stratejik seçimidir.⁴⁹ Avrupa, Orta Doğu ve Avrasya'daki olaylar arasındaki karşılıklı ilişki giderek artmaktadır⁵⁰ ve Türkiye, Asya ve Avrupa arasındaki stratejik köprü olarak en önemli jeopolitik ülke konumundadır. Batı'nın Türkiye'ye yaklaşımı, ülkenin jeopolitik konumu çerçevesinde şekillenmiştir. Soğuk Savaş sona erdiğinde “dünyadaki yeri ABD

⁴⁶ Aras, “Turkey and Middle East Security”.

⁴⁷ Everts, “An Asset but not a Model.”

⁴⁸ Everts, “An Asset but not a Model.”

⁴⁹ Lothar Rühl, “The Mediterranean and the Greater Middle East”, Esther Brimmer ve Stefan Fröhlich (Ed.), *The Strategic Implications of European Union Enlargement*, Center for Transatlantic Relations, Washington: Johns Hopkins University, 2005, s. 213.

⁵⁰ Lesser, “Türkiye'nin Batıyla Gelişen Güvenlik İlişkileri”, s. 281.

müttefikliği ve NATO üyeliği ile tanımlanan”⁵¹ Türkiye’nin stratejik önemini kaybedeceği endişesi doğmuştur. Fakat yeni sınırlar belirlendikten sonra yeniden önemi tartışılmaya başlanmıştır.⁵² Üstelik Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni tehditler ortaya çıkmış, bu tehditlerin daha çok doğu ve güney kaynaklı olması Türkiye’yi bir kez daha cephe konumuna getirmiştir. Türkiye’nin, etrafındaki istikrarsızlık ortamı üzerinde etki oluşturabileceği düşüncesi, Batı’nın Türkiyesiz bir Orta Doğu, Kafkasya, Balkanlar ve Rusya politikası olamayacağı fikrine neden olmaktadır.⁵³ Obama’nın, Türkiye’yi Avrupa turu çerçevesine alması önemlidir. Amerikan Başkanının ABD’nin Rusya ve Türkiye’nin desteği olmadan Orta Doğu’daki, özellikle de İran, Irak ve Afganistan’daki hedeflerini gerçekleştiremeyeceğini bildiği ileri sürülmektedir.⁵⁴

Laiklik, demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi gibi “Batı değerleri” olarak tanımlanan özellikleri bünyesinde barındırıyor olması nedeniyle Türkiye, Orta Doğu ülkelerinden özellikle ekonomik ve siyasi kültür açısından farklıdır. Ancak bölgenin en büyük nüfusa sahip ülkesi, bu coğrafyadaki olaylara kayıtsız kalamaz. Türkiye, konumundan dolayı, Avrupa ve ABD’den çok daha fazla Orta Doğu’daki stratejik dengelerle ilgilenmek zorundadır.⁵⁵

Türkiye’nin bölgedeki diplomatik başarısı, ülkeyi AB açısından önemli hale getirmektedir. Türkiye’nin üyeliğinin AB’nin bölgedeki etkisini artıracağına dair şüphe bulunmamaktadır.⁵⁶ Türkiye Avrupa’nın Orta Doğu’ya çıkış kapısında önemli bir oyuncu olarak kabul edildiğinden, AB’nin dış politika kapasitesini artırmasına katkı sağlayabilecektir. Avrupa’daki bazı kesimler, Türkiye’nin bölgedeki etkisi nedeniyle, Orta Doğu ile Avrupa arasında bir köprü vazifesi görebileceği düşüncesini dillendirmektedirler.⁵⁷ Türkiye’nin diplomatik duruşu, ABD’den daha çok AB ile paralel çizgidedir. Üstelik Türkiye’nin AB’ye yaklaştıkça Orta Doğu politikalarının da AB çizgisine geldiği ileri sürülmektedir. AB, bölgenin önemli ve deneyimli ülkesi

⁵¹ Şule Kut, “The Contours of Turkish Foreign Policy in the 1990s”, Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (Ed.), *Turkey in World Politics An Emerging Multiregional Power*, London: Lynne Rienner, 2001, s. 5.

⁵² Lesser, “Türkiye’nin Batıyla Gelişen Güvenlik İlişkileri”, s. 278.

⁵³ Armağan Kuloğlu, “Değişen Jeopolitikte Türkiye”, *Avrasya Dosyası*, Jeopolitik Özel, Kış 2002, Cilt 8, Sayı 4, ss. 5-21.

⁵⁴ Katinka Barysch, “Turkey’s Future Lies with Europe”, Guardian blog, 7 Nisan 2009, http://www.cer.org.uk/articles/barysch_guardian_blog7april09.html

⁵⁵ Philip Robins, “Turkey Europe in the Middle East, or the Middle East in Europe?”, B.A. Roberson (Ed.), *The Middle East and Europe*, London and New York: Routledge, 1998, s. 157.

⁵⁶ Everts, “An Asset but not a Model.

⁵⁷ Larrabee, “Turkey Rediscovered the Middle East”.

Türkiye ile, bölge üzerindeki saygınlığını ve ağırlığını arttıracaktır. Aynı zamanda, Türkiye'nin Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'daki rolü ve askerî kapasitesi, diğer taraftan AB operasyonlarını NATO Konseyinde veto edebilecek konumda olması göz ardı edilmemesi gereken noktalardır.⁵⁸

AB genişlemesinin en değerli adımının Türkiye olacağı söylenebilir. Çünkü Avrupa için yeni stratejik sahne; Orta Doğu, Doğu Akdeniz, Körfez bölgesi, Kafkaslar ve Hazar'dır. Bu bölgeler; enerji tedariki, güvenlik ve küresel arzular bakımından önemlidir.⁵⁹ Kuzey Kafkasya'nın Rusya'nın kontrolünden çıkmakta olması⁶⁰, Türkiye'nin Kafkaslar bağlamındaki rolünü de yükseltmektedir.

Osmanlı Devleti, bir doğu imparatorluğu olarak bilinmesine rağmen, kuruluşundan itibaren hep yönü Batı'ya dönük olmuş⁶¹ ve beş yüzyıl boyunca bir Avrupa gücü olmuştur.⁶² Bugün birçok Avrupalıya göre Türkiye Avrupalı değildir. Fakat güvenlik açısından her zaman Avrupa'nın bir parçası olmuştur.⁶³ Türkiye'nin sahip olduğu askerî güç, Orta Doğu gibi zor bölgelerde var olmak isteyenler için dikkate alınması gereken bir unsurdur. ABD gibi bir global gücün dahi, Türkiye'nin 1 Mart itirazı nedeniyle büyük sıkıntı yaşadığı belirtilmelidir.⁶⁴ NATO'nun ABD'den sonra sadece en büyük değil en yetenekli ordusuna⁶⁵ sahip olan Türkiye, üyeliği ile AB sınırlarının daha iyi korunmasını sağlayabilecektir.⁶⁶

Avrupa petrollerinin % 26'sı Orta Doğu'dan gelmektedir, gaz konusunda ise Rusya'ya ciddi şekilde bağımlılık söz konusudur. Enerji tedariki de bir güvenlik meselesidir. Türkiye, Avrupa'yı enerji konusunda koruyabilecek durumdadır. Türkiye'nin katkısı, sadece enerji güzergahı olmakla sınırlı kalmayıp, bölgenin istikrara kavuşması bağlamında da olacaktır. Türkiye ile AB'nin Orta Doğu, Kafkaslar ve Orta Asya'yı istikrara kavuşturma konusundaki çıkarları ortakır.⁶⁷

Ekonomik açıdan bakıldığında, Türkiye'nin Orta Doğu ile Avrupa pazarları arasında role sahip olabileceği görülmektedir. Türkiye AB üyesi olduğunda bölgesel ekonomik güç de olacaktır. Orta Doğu pazarlarına girmek

⁵⁸ Meltem Müftüleri-Baç, "Turkey's Role in the EU's Security and Foreign Policies", *Security Dialogue*, Cilt 31, No 4, Aralık 2000, s. 499.

⁵⁹ Rühl, "The Mediterranean and the Greater Middle East", s. 218.

⁶⁰ Barkey ve Le Gloannec, "The Strategic Implications of Turkey's Integration", s. 137.

⁶¹ Akgün, "Türk Dış Politikası", s. 5.

⁶² Rühl, "The Mediterranean and the Greater Middle East", s. 213.

⁶³ Lesser, "Türkiye'nin Batıyla Gelişen Güvenlik İlişkileri", s. 277.

⁶⁴ Rühl, "The Mediterranean and the Greater Middle East", s. 215.

⁶⁵ Barkey ve Le Gloannec, "The Strategic Implications of Turkey's Integration", s. 146.

⁶⁶ Ibid, s. 146.

⁶⁷ Ibid, s. 145.

isteyen Avrupa ülkeleri için bir antrepo haline gelebilecektir. Türk özel sektörünün, özellikle inşaat alanında bu coğrafyada ciddi tecrübesi bulunmaktadır. Türkiye, bu noktada Avrupa'ya yol göstericilik yapabilir, aynı zamanda Orta Doğu'nun ekonomik gelişmesine katkıda bulunabilir.⁶⁸

AB, bölgede sadece fiziksel olarak değil, güvenilirlik ve siyasi güç açılarından da eksiktir. Türkiye'nin AB'nin politikalarının daha kabul edilebilir hale gelmesinde yardımcı olması beklenebilir.⁶⁹ Orta Doğu devletlerinin Avrupa'nın kolonisi ya da mandası olmasından dolayı, tarihten gelen siyasi ve psikolojik etkiler Avrupa'ya karşı husumet içeren özel bir ideoloji, kimlik ve kültür yapısı ortaya çıkarmıştır. Bunun yanı sıra, Avrupa devletlerinin resmî Orta Doğu politikaları bu “koloni alanı”na patronluk taslama eğiliminde olmuştur.⁷⁰ Özellikle İsrail'e tek taraflı destek veren ABD politikaları nedeniyle, bugün yalnızca Avrupalılar değil, Amerikalılar da, bölge ülkeleri tarafından “düşman” olarak görülmektedir. Avrupa karşıtı yaklaşım, Atlantik'in her iki tarafını da dahil edecek şekilde Batı karşıtı bir yaklaşıma dönüşmüştür.

Orta Doğu'da AB de güçlü değildir. AB devlet olmadığından bir bütün olarak hareket edememektedir. Orta Doğu halklarının Batı'ya yönelik bakış açılarının her zaman düşmanca olmasa bile olumsuz olduğu bilinmektedir. Türkiye'nin de bölgede bir Osmanlı geçmişi bulunduğundan Batılılarla aynı noktada olduğu düşünülebilir. Ancak bugün Türkiye'nin AB tarafından sürekli haksızlıklara uğratılması, kimi zaman Türkiye'ye “mağdur” kimliği kazandırarak Orta Doğu'ya yaklaştırmaktadır. Batı'nın Yugoslavya, Çeçenistan, Irak, Afganistan ve Karabağ'daki tutumu, bölge halkı arasında Batı'nın çifte standart uyguladığı, adalet ve meşruiyet konularında samimi olmadığı yönünde bir inanın oluşmasına sebep olmuştur.⁷¹ Aynı şekilde, İsrail diğer devletler kadar uluslararası hukuk ve insan haklarını ihlal etmesine rağmen herhangi bir tehdit ya da izolasyon ile karşı karşıya kalmamaktadır. Bu yüzden, Batı'nın bu yaklaşımı Müslümanlara yönelik adilane olmayan bir tutum olarak algılanmakta ve ABD ile Avrupa'nın güvenilir olmadığına dair bir hükme varılmasına sebebiyet vermektedir. Daha farklı düşünenlere göre ise Araplar ABD'nin niyetlerine yönelik şüpheli bir yaklaşıma sahiptirler ancak Avrupa'ya daha yakın durmaktadırlar, ki bu durum nedeniyle Türkiye konusuna olumlu yaklaşmaktadırlar. Bu görüştekiler, Türkiye'nin başlıca

⁶⁸ Ibid., ss. 148-149.

⁶⁹ Everts, “An Asset but not a Model.

⁷⁰ Salamé, “Torn Between the Atlantic, s. 27.

⁷¹ Laçiner, “Turkey's EU Membership's Possible Impacts.

etkisinin siyasi sembolizm konusunda olacağını ileri sürmektedirler. Böylece AB, Orta Doğu'da ABD'den daha iyi bir imaja sahip olacaktır.⁷²

Türkiye'nin AB'ye kabulü ile ilgili en popüler tartışma kültür alanındadır. Bu üyeliğin medeniyetler çatışması denilen kavramın gerçekte olmadığını ispatlanması için bir fırsat olabileceği savunulmaktadır. Yabancı düşmanlığı, ırkçılık, Müslüman karşıtlığı, neo-nazizm, hoşgörüsüzlük gibi tehlikeli ideoloji ve hareketler Avrupa'da hâlâ canlı olmakla kalmayıp, yükseliştir de. Türkiye'nin üyeliği bu tür aşırı düşüncelerin zayıflamasına katkıda bulunabilecektir. Avrupa'daki Müslümanların sorunlarının giderilmesini de sağlayacağı gibi, aynı zamanda kültürel ve dinsel farklılıkları ile yeni heterojen Avrupa'nın kabulünü de kolaylaştırabilecektir. Türkiye'nin üyeliği, belki de Avrupa'nın, Orta Doğu'dan çok, İslam dünyası ile ilişkileri açısından önemlidir. Orta Doğu toplumlarının çoğuna göre AB bir Hıristiyan kulübüdür. Avrupa politikasında söz sahibi bazı kesimlerin Türkiye'nin üyeliğine dinsel ve kültürel gerekçelerle karşı çıkması, bu görüşün doğrulanmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin üyeliği, AB'nin itibarı için bir sınav olarak görülmektedir. Eğer AB, Türkiye'yi üyeliğe kabul ederse, Müslüman dünyaya güçlü bir mesaj vermiş olacaktır.⁷³ Türk Dışişleri Bakanı'nın da belirttiği gibi, AB'ye üyelik, kültürel soğuk savaş ve doğu-batı gerilimini sona erdirecektir.⁷⁴ Ayrıca, AB Müslümanlarla "barışı sağladığında", terör en önemli argümanlarından birini yitirmiş olacağı için, Avrupa toprakları daha güvenilir bir alana dönüşecektir.

Orta Doğu'nun Türkiye-AB İlişkilerine Yaklaşımı

AB-Türkiye ilişkileri Orta Doğu'yu ilgilendiren en önemli tartışma konularından biridir. Bunun başlıca nedeni, Türkiye'nin Avrupalılaştırma süreci içinde olan tek Müslüman devlet olmasıdır. Türkiye'nin AB ile ilişkileri, Türkiye'nin Orta Doğu'daki varlığının yapısını ve kalitesini etkileyecektir. Bu üyeliğin bölgede desteklenmesinin arkasında yatan bir neden, Türkiye'nin üyeliğinin Batı'da İslam dünyasına karşı olumsuz düşüncelerin kırılmasını sağlayacağı ve "medeniyetler çatışması"nın ortadan kaldıracağı yönündeki kanıdır. Bölgedeki birçok ülkenin Türkiye'nin üyelik sürecini takdirle karşıladığı, çünkü bu durumu Avrupa ile ilişkilerini geliştirmek için bir fırsat olarak gördüğü ileri sürülmektedir.⁷⁵ Orta Doğu'daki büyük yatırımcılar

⁷² Everts, "An Asset but not a Model.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ "Turkey's EU Membership will End East-West Tension, Turkish FM", *The Journal of Turkish Weekly*, 19 Kasım 2009, <http://www.turkishweekly.net/news/93090/turkey-39-s-eu-membership-will-end-east-west-tension-turkish-fm.html>

⁷⁵ Aras, "Turkey and Middle East Security".

Türkiye'nin AB'ye üyelik statüsünün Türkiye'de daha fazla yatırım yapmaları için bir şans olduğunu düşünmektedirler. Aynı zamanda, Türkiye'yi diğer piyasalara ulaşabilmek için bir köprü olarak görmektedirler.⁷⁶ AB ile özellikle ekonomik entegrasyonu gelişen Türkiye, Orta Doğu'da hem mal ve hizmet tedarikçisi olarak hem de pazar olarak daha değerli hale gelecektir.⁷⁷

Bir başka bakış açısıyla, Türkiye'nin AB üyeliği, ABD ve İsrail'e karşı Avrupa dengesi yaratmanın gereği olarak görülmektedir. Bu iddialara ters açıdan bakmak da mümkündür. AB, her ne kadar dışarıdan bir başarı öyküsü gibi görünmekteyse de gerçekte AB kurumlarına yönelik büyük bir güvensizlik mevcuttur. Üstelik AB'yi üçüncü ülkelerin gözünde çekici yapan ekonomik büyüme, refah ve liberal demokrasi gibi unsurlar artık zayıflamıştır. Yüksek işsizlik oranları, bütçe açıkları, sosyal güvenlik sorunları AB'nin çekiciliğini düşürmektedir.⁷⁸ AB'nin uluslararası arenadaki güven kaybı ve başarısız dış politikaları da eklendiğinde AB'den geriye fazla bir şey kalmamaktadır. Dolayısıyla, AB'nin çökme sürecine girmesi durumunda, bölgede AB'nin yerini Türkiye'nin tutabileceği ileri sürülebilir.

Bölgede askerî operasyonları nedeniyle ABD'ye, sömürge geçmişli nedeniyle Avrupa'ya olumsuz bir yaklaşım varken, Arap dünyasının geri kalmışlığı nedeniyle Osmanlı döneminin suçlandığına da sık sık rastlanmaktadır. Soğuk Savaş döneminde Türkiye, Arapları zayıf ve bölünmüş olarak bırakmaya çalışan bir Batı aracı olarak görülmüştür.⁷⁹ 2009 yılında, TESEV'in yedi Orta Doğu ülkesinde (Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün, Lübnan, Irak, Suriye, Filistin) yaptığı araştırmada Türkiye'nin AB sürecine yaklaşımın olumlu olduğu ortaya konmuştur. Bu toplumlarda, Osmanlı geçmişinin olumsuz yansıması görülmemiş, Türkiye'nin bölgede hegemonik güç ya da tehdit olarak algılanması gibi bir duruma rastlanmamıştır.⁸⁰ Irak Savaşı sırasında Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünü savunması Osmanlı yayılmacılığının canlanacağı şüphelerini ortadan kaldırmıştır. Diğer taraftan halk düzeyinde Arapların çoğunun Osmanlı ataları ile gurur duydukları bilinmektedir. Osmanlı dönemi ile romantik bağlara sahip olan Arap toplumlarının liderlerinin çoğu tarafından modern Türkiye hayranlıkla izlenmektedir. Doğu dünyası için Türkiye "kabul edilebilir" toplumlar arasında

⁷⁶ "Arap Yatırım Bankası Arbiif, Türkiye Pazarına Girmek için Fırsat Kolluyor", *Dünya Gazetesi*, 27 Haziran 2006.

⁷⁷ Kirişçi, "The Future of Turkish Policy, ss. 109-110.

⁷⁸ Dietrich Jung, "Turkey and Europe or Turkey in Europe", Mustafa Aydın (Ed.), *Turkey at the Threshold of the 21st Century. Global Encounters and/vs Regional Alternatives*, Ankara: International Relations Foundation, 1998, s. 162.

⁷⁹ Tschirgi, "Turkey and the Arab World, s. 110.

⁸⁰ "TESEV: Türkiye Ortadoğu'da Etkili Oldukça, AB'ye Üyelik Şansı Artar", *Euractiv*, 23 Kasım 2009.

en batıda olandır. Doğu ile sağlıklı ilişkileri bulunmayan ABD ile Avrupa, özellikle din ve kültür alanında yaptığı büyük hatalar sonucu, bu coğrafyadaki güvenilirliğini ve gücünü kaybetmiş durumdadır. Türkiye ise hem Batılı modern kurumları ve hayat tarzı, hem de doğulu kültürü ile kendisinden doğdakiler için en “gelişmiş” partner konumundadır.

Orta Doğu toplumları arasında, yalnızca Avrupa'nın İslam dünyasına olan olumsuz bakışı nedeni ile değil, aynı zamanda Türkiye'ye uygulanan çifte standartlar nedeni ile de Avrupa'ya karşı şüpheli bir yaklaşım bulunmaktadır. Bu görüştekilere göre, ağır ve zor gelişen ilişkilerin sorumlusu güvenilir bulunmayan AB'nin kendisidir. Türkiye'nin adaylık sürecine alındıktan sonra, din, kültür, kimlik, coğrafi konum gibi unsurlar nedeniyle eleştirilmesi Avrupa'nın Orta Doğu'daki güvenilirliğini düşürmüştür. Üstelik AB'nin Türkiye'yi kendi menfaatleri için kullandığına da inanılmaktadır.⁸¹ Orta Doğu medyasında yapılan analizlere bakıldığında, AB'nin Türkiye'ye olan yaklaşımının adilane olmadığına dair net bir bakış açısı görülmektedir. Araştırmalara göre, “Müslüman” Türkiye'nin reddedilmesi, bölgede AB'nin itibarını sarsacaktır. Özellikle İran medyasında yer alan bazı yorumlarda, Türkiye'nin AB için harcadığı enerjiyi bir kenara bırakmasına, çünkü AB'nin Türkiye'yi dinsel sebeplerden dolayı hiçbir zaman üye olarak kabul etmeyeceğine vurgu yapılmaktadır. Arap medyası Arapların Türkiye'nin değişen dış politikasından memnun olduklarını göstermektedir. Bunun sebebi Türkiye'nin yalnızca Arap dünyasına olan yaklaşımı değil, aynı zamanda Türkiye'nin AB baskısı karşısında artık eskisi kadar eğilmeyen tavrı olarak görülmektedir. Türkiye'nin Orta Doğu'da parlamasının nedenini AB süreci değil, Türkiye'nin, Avrupa'dan bağımsız politikalarına bağlamak daha doğru görünmektedir.

Bazı görüşler Türkiye'nin Orta Doğu'da bugün sahip olduğu saygınlığın nedenini Türkiye'nin AB süreci içinde bulunmasına bağlamaktadırlar. Türkiye'nin aday ülke statüsü, bölge ülkeleri üzerindeki pozisyonunu bir yandan güçlendirirken diğer yandan dezavantajlı hale getirmektedir. Bazı toplumlar Türkiye'yi İslam kimliğine ihanet etmekle; Batı, İsrail ve ABD ile yakın ilişkiler kurmakla suçlamaktadır.⁸² Ayrıca, laik bir devlet yapısına sahip olduğundan Orta Doğu'daki bazı kesimler Türkiye'ye şüphe ile yaklaşmaktadır.⁸³ Diğer taraftan Türkiye'nin Arap dünyasına ait

⁸¹ Tarık Bary, “Araplar Türkiye-AB ilişkisine nasıl bakıyor?”, *ABHaber*, 8 Temmuz 2007.

⁸² Everts, “An Asset but not a Model.

⁸³ Interview with Muhammed Nureddin, “Türkiye, Avrupa ve Türkiye ile İslam Dünyası İlişkileri”, 2007, http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/_c-671/_nr-19/i.html

olmaması, bölgede anahtar rol oynayabilmesini zayıflatmaktadır. Ancak şu da bir gerçektir ki, Türkiye Orta Doğu ülkelerine demokratikleşme sürecinde yardım etmeye çalışırken, bu durum AB ya da ABD'nin empoze edici yaklaşımından farklı olacaktır.⁸⁴

Türkiye Nereye Ait? Doğunun Batısı mı Batının Doğusu mu?

Samuel Huntington “bölünmüş ülke” (*torn state*) kavramını, “büyük ölçüde kültürel homojenliğe sahip olmasına rağmen toplumunun hangi medeniyete ait olduğu yönünde bölünmüş olan devlet” şeklinde tanımlar. Bölünmüş devletlerin liderleri, ülkelerini Batı'nın bir parçası yapmaya çalıştıkları halde, bu ülkelerin tarih, kültür ve gelenekleri Batı'ya ait değildir. Huntington'a göre, bölünmüş devletin en belirgin örneği Türkiye'dir. Türkiye'deki elit kesimin Türkiye'yi bir Batı toplumu olarak tanımlarken, Batı'nın bunu reddettiğini ileri sürmekte, Türkiye'nin dinî nedenlerden dolayı AB'ye alınacağına inanmamaktadır.⁸⁵ 1990'ların başlarında “Medeniyetler Çatışması” adlı meşhur eserini yazdığında Türkiye'nin, kendisi için tek seçenek olan, Orta Asya Türk dünyasında lider olması gerektiğini belirtmiştir.⁸⁶ Huntington'a göre bunun nedeni, Brüksel'in de Mekke'nin de kendi kültürlerinin bir parçası olmadığı için Türkiye'yi reddetmesidir. 2000'li yılların ortalarında ise Türkiye'nin İslam dünyasında lider rol oynamasını savunmuştur. Bu tez, büyük ihtimalle ABD dış politikasının bir parçası olan, Türkiye'nin ılımlı İslam devleti yapılmasının bir yansımasıdır.

Türkiye'nin İslam dünyasına örnek olması, Batı ile Doğu'nun “barışması” için ortaya atılan bir çözüm gibi görünmektedir. Türkiye'nin evrensel değerlerle geleneksel ve dinî değerleri bir arada benimseyip yaşatması mümkünse, bu diğer Müslüman toplumlar için de geçerli olacaktır. Böylece bu ülkeler Batı'nın düşmanı olmaktan çıkacak, en azından göç, istikrarsızlık gibi dolaylı nedenlerle Batı için sorun teşkil etmeyeceklerdir. Türkiye'deki entelektüel kesim Türkiye'nin İslam dünyasına model ülke olmasına daima eleştirel yaklaşmıştır. Çünkü bu durum Batı'nın Türkiye'yi hiçbir zaman bir Batı devleti olarak görmemesine neden olacaktır. Ayrıca, Türkiye'nin “*bon pour l'orient*” yaklaşımıyla, gelebileceği en iyi statünün, dünyanın geri kalmış bölgeleri için ılımlı İslam modeli olması şeklindeki öneri aşağılayıcı kabul edilmektedir. Türkiye bu ülkelerin demokrasilerinin gelişmesinde, barış görüşmelerinde lider rol oynayabilir, hukuk devleti, insan hakları gibi demokratik değerlerin Müslüman toplumlarla uyumlu olabileceğini

⁸⁴ Aras, “Turkey and Middle East Security”.

⁸⁵ Samuel P. Huntington, “The Clash of Civilizations?”, *Foreign Affairs*, Yaz 1993.

⁸⁶ *Ibid.*

gösterebilir,⁸⁷ fakat bu ülkelerin demokratikleşmesinde model rolü oynamayacaktır. Everts'a göre Türkiye, öncelikle Batı ile uzun yıllardır süren bir ilişkiye sahip olduğundan Orta Doğu'nun demokratikleşmesi için model olamaz. NATO ülkesi olan Türkiye, bir imparatorluk geçmişine sahip ve çoğu eski sömürge olan diğer devletlere göre kendine çok daha fazla güveni olan bir ülkedir. Everts AB üyeliği şeklindeki "altın havuç"un demokratikleşme sürecinin arkasındaki başlıca sebep olduğunu ileri sürmektedir. Fakat bölgedeki diğer ülkelerin AB etkisine açılabilmesi AB ile daha fazla işbirliğini öngören "gümüş havuç" ile mümkün olacaktır.⁸⁸ Bu görüş doğru değildir. Türkiye'nin gelişme ve ilerlemeye meyilli bir geleneği bulunmaktadır. Dolayısıyla AB'nin "altın havuç"unun etkisi en fazla süreci hızlandırmak olmuştur. Türk toplumu bugün tam üyelik için umudunu neredeyse tamamen yitirmiş olsa da reform süreci hâlâ devam etmektedir. Türkiye demokratik ve laik bir ülke olarak Batı değerlerini benimsediğinde, ortada ne bir Avrupa topluluğu ne de "havuç" bulunuyordu.

Avrupalılar önyargılarından, tarihsel şüphelerinden ve kimliklerini kaybedeceklerine dair yersiz korkularının üstesinden gelemedikleri sürece, Türkiye AB'nin tam anlamıyla bir parçası olamayacaktır. Türkiye'nin aynı zamanda büyük kültürel, ekonomik ve siyasi farklılıklardan dolayı bir Orta Doğu ülkesi olması da mümkün değildir. Türkiye'nin Batılılık takıntısı, Batılı/Avrupalı kimliğini sürekli ön plana çıkarma çabası kadar, Türkiye'nin Orta Doğu'lu/İslamî kimliğine başlıca vurguyu yapması da sağlıklı görünmemektedir. Her ülkenin mutlaka belli bir "taraf"a iliştirilmesi zorunluluğu bulunmamaktadır. Türkiye'nin de Doğu ya da Batı seçeneklerinden birini seçmek mecburiyetinde hissetmesi/hissettirilmesi anlamlı değildir. Türkiye, farklı medeniyetlerden parçalar taşımanın, her iki "taraf"a da ait olmanın/hiçbir "taraf"a ait olmamanın avantajları ile dezavantajlarını yaşamaktadır.

Türkiye: Batı'ya mı Doğu'ya mı?

Türkiye on yıllardır "AB'ye güvenerek", tek taraflı bir dış politika çizgisi izlemiş, komşuları dahil birçok bölgeyi ihmal ederek hata yapmıştır. Fakat son dönemlerde Türk dış politikası, Afrika gibi uzak bölgeleri de içine alan çok yönlü ve sağlıklı bir dış politika izlemeye başlamıştır. Türkiye'nin dış politika değişikliğinin nedeni konusunda çeşitli tartışmalar vardır. Eğer AB Türkiye'ye üyelik tarihi vermiş olsaydı veya Türkiye'nin üyeliğine yönelik

⁸⁷ Ruprecht Polenz, *Reforms in the Middle East How can Europe and the US Contribute?*, Bergedorfer Gesprächskreis, 133rd Bergedorf Round Table, 17-19 Mart 2006, Washington: Körber-Stiftung, 2006, s. 106.

⁸⁸ Everts, "An Asset but not a Model.

itirazlar olmasaydı, acaba Türkiye yine de doğusunda aktif politikalar izler miydi? Bu durum AB'nin tutumuna mı, mevcut konjonktüre mi yoksa hükümetin eğilimlerine mi bağlanmalı mıdır? Cevap, üç unsurun da bir araya gelmesidir. Türkiye'nin AB üyeliği umudunu yitirmesi ve böylece farklı bölgelerle ilişki kurmayı seçmesi en etkili neden gibi görünmektedir. Globalleşen ve tek kutupluluktan çıkan uluslararası düzende bloklaşmalar, bölgeselleşmeler kadar çeşitlilik de önemlidir. İran'ın Latin Amerika'da, Çin'in Afrika'da varlık göstermesinin nedeni uluslararası konjonktür ile açıklanabilir. Türkiye çok yönlü politikalarını sürdürdüğü müddetçe bu soruların cevabı çok da önemli değildir.

Bazı Batı'lı analistler, Türkiye-AB üyelik sürecinin sona ermesinden büyük endişe duymaktadır. Sürecin bitmesi ile ilgili bazı senaryolar vardır. ABD'nin üzerinde durduğu konu, Türkiye'nin AB üyeliğinden uzaklaşması durumunda Rusya ve İran gibi bölgesel güçlerle yakınlaşmasından duyulan endişedir. Üç büyük gücün bölgede çıkar çatışmasına girmesi ile tüm dengelerin alt üst olacağı ileri sürülmektedir. Örneğin Kafkaslarda Rusya, İran ve Türkiye'nin her zaman çıkarları olmuştur.⁸⁹ Ancak bundan daha "endişe verici" olan, Rusya, İran ve Türkiye arasındaki işbirliğidir. Üç büyük gücün bir araya gelmesi bölgede başka hiçbir güce yer bırakmayacaktır. Türkiye son yıllarda İran ve Rusya ile başta ticaret olmak üzere, diğer alanlarda da yakınlaşmaktadır. Diğer taraftan Türkiye'nin Shanghai İşbirliği Örgütü ile ilgilendiği bilinmektedir. Şüphesiz, Batı için en "korkutucu" senaryo bölgede ABD ve Rusya'nın etkisini azaltacak olan Türkiye ve İran arasındaki yakınlaşmadır.⁹⁰ Sıkıntı yaratan nokta, Türkiye'nin "nükleer" İran ile mevcut koşullar altında yakınlaşması mıdır yoksa "AB sürecinden koparak" yakınlaşması mıdır? Bugün, Türkiye'nin Orta Doğu politikası ile İran'a yönelik yaklaşımları büyük ölçüde AB ile aynı çizgidedir. Fakat AB tarafından reddedilen Türkiye'nin, bu çizgiden çıkarak İran ile daha farklı ilişkiler içine gireceği ileri sürülmektedir. Bu durum, Batı açısından bir tehlikedir. Çünkü Türkiye'nin yaklaşımı, İran'ın izole edilmesini engelleyecek ve Tahran'ın elini güçlendirecektir. Avrupa'ya göre birkaç sorun vardır. Bunlardan birincisi, Türkiye sadece Batı'dan uzaklaşmakta mıdır yoksa bu uzaklaşma aynı zamanda "İslami bir yönde" mi ilerlemektedir? İkincisi, Türkiye'nin içinde bulunduğu "eksen kayması" bir döneme mi aittir yoksa daimi mi olacaktır? Diğer bir ifadeyle, AB'nin yeşil ışık yakması Türkiye'nin Orta Doğu'ya

⁸⁹ Bağcı, "Changing Security Perspective of Turkey", s. 79.

⁹⁰ Erich Reiter, "New Global Politics: Reflections on the Return of Geopolitics to Central Asia and its Effect on European Security", Heinz Gärtner, Adrian Hyde-Price ve Erich Reiter (Ed.), *Europe's New Security Challenges*, London: Lynne Rienner Publishers, 2001, s. 335.

yönelik ilgisini azaltacak mıdır? Üçüncüsü, Türkiye'nin bu coğrafyaya yönelmesi bu kadarla kalır mı yoksa daha radikal, örneğin yayılmacı tavırlara dönüşebilir mi? Bazı yorumlara göre Türkiye, Rusya ve İran'ın çevrelenebilmesi için Karadeniz ve Orta Asya bölgesinde AB ve ABD tarafından bölgesel güç olması için cesaretlendirilmekte, fakat Orta Asya bölgesinden ziyade etkin bir rol oynamak için Karadeniz'i tercih etmektedir.⁹¹

Avrupa ile gergin ilişkileri bulunan Rusya, Türkiye'nin AB'den uzaklaşmasından yana olmalıdır. Çünkü böylelikle Türkiye'nin Rusya ile Avrupa arasındaki enerji trafiğine dahil olma imkanı ortadan kalkmış olacaktır. Hazar ve Orta Doğu kaynaklarının Avrupa'ya taşınması için en güvenli güzergahın Türkiye olduğu konusunda Avrupa'da yaygın görüş vardır. Aslında Türkiye'nin Orta Doğu'da karşısına çıkabilecek en ciddi sorunun AB veya ABD değil, fakat Rusya olma ihtimali bulunmaktadır. Vladimir Putin, devlet başkanlığı döneminde, Rusya'yı Orta Doğu'da önemli bir aktör yapma amacından bahsetmişti. Sovyetler Birliği döneminde Arapların yanında yer alan Rusya, artık İsrail ile de ilişkilerini geliştirmektedir. İsrail'de, Sovyetler Birliği coğrafyasından göç eden ve Rusça konuşanların nüfusa oranının % 15-20 civarında olduğu belirtilmelidir.⁹² Dolayısıyla Orta Doğu'da aktif olmaya çalışan güçlerden biri de Rusya'dır.⁹³ Türkiye'nin bölgesel güç haline geldiği, en azından bölgesel güç olma yolunda sağlam adımlarla ilerlediği, uluslararası ortamda savunulan genel düşüncedir. Rusya'da Türkiye ile ilgili yapılan tartışmalarda, Türkiye'nin sağlam bir müttefik olarak kabul edilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Rusya'nın yaklaşımı, İran'a benzer şekilde, AB sürecinin sona ermesinden yanadır.

AB'nin Türkiye'yi reddetmesi veya süreci uzatması, öncelikle Türkiye'yi İran'a, Rusya'ya, Orta Doğu'ya, Orta Asya'ya, Kafkaslar'a, hatta Afrika gibi uzak coğrafyalara yaklaştıracaktır. Avrupa'nın Balkanlar, Kafkaslar, Ege ve Kıbrıs'taki kriz politikaları sıkıntıya girecektir. Türkiye'nin AB'den uzaklaştığında ABD ve NATO ile ilişkilerini geliştirmek zorunda kalacağı, yorumlar arasındadır.⁹⁴ Soğuk Savaş döneminde AB'nin Türkiye'yi reddetmesi, Orta Doğu'da güvenlik sağlamak için Türkiye'nin ABD ile İsrail'e

⁹¹ George Joffé, "Relations between the Middle East and the West. The View from the South", B.A. Roberson (Ed.), *The Middle East and Europe*, London and New York: Routledge, 1998, s. 56.

⁹² Yulia Taranova, "Russia's Aspirations in Mideast are Unrealized", *New York Times*, 19 Ağustos 2009.

⁹³ Ömer Kürkçüoğlu, "A Glance at the Turkish Foreign Policy Issues within the Framework of the Situation in the World in General and the Region Particular", Mustafa Aydın (Ed.), *Turkey at the Threshold of the 21st Century. Global Encounters and vs Regional Alternatives*, Ankara: International Relations Foundation, 1998, s. 38.

⁹⁴ Lesser, "Türkiye'nin Batıyla Gelişen Güvenlik İlişkileri", s. 292.

bağımlılığının artmasına neden olmuştur.⁹⁵ Türkiye, ABD/NATO'ya yaklaşmasa dahi güvenlik ilişkilerini daha fazla yaymaya çalışacaktır. Birçok Batı'lıya göre, hayal kırıklığı duyguları ile milliyetçiliğin güçlenmesi, pan-Türkist/pan-İslamist hareketlerin doğması; dolayısıyla aşırı İslamcılık ile Türk milliyetçiliğinin karışımından oluşan istikrarsız bir ülkeye dönüşme olasılığı artacaktır.⁹⁶

İronik olan nokta, Türkiye'nin AB'den uzaklaştıkça Doğu'ya yaklaşması, Doğu'ya yaklaştıkça AB tarafından daha fazla ilgi görmesidir. Bu durumun nedeni Türkiye'nin bölgesel öneminin anlaşılması olabileceği gibi, Avrupa'nın Türkiye'yi İran ve Rusya gibi "tehlikeli"/"sorunlu" ülkelere "kaptırmaktan" korkması da olabilir. Türkiye'nin yalnızca Orta Doğu'ya değil, Kafkasya bölgesine yönelik aktif politikası da AB içinde olumlu yönde dikkat çekmektedir. Avrupa politikacıları arasında bu durum, Türkiye'nin AB dış politikasında etkin bir rol oynayabileceğinin farkına varılmasını sağlamıştır.

Türkiye'nin uluslararası çatışma ve bloklaşmalarda tarafsız olarak kalması imkânsızdır. Bir "taraf"ın yanında yer alması çoğu zaman risklidir. Jeopolitik konumu, komşuları, Batı'dan kabul beklentileri, Türkiye'nin tarafını net olarak belirlemesine izin vermemektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu ikilem, sırtını Doğu'ya dönmeden Batı ile nasıl bütünleşebileceğidir.⁹⁷

Sonuç

Napolyon, stratejik konumun bir ülkenin kaderini belirlediğini söylemiştir. Türkiye; Akdeniz, Karadeniz, Kafkaslar, Avrupa, Orta Doğu bölgelerinin merkezindeki anahtar ülkedir.⁹⁸ Avrupa'nın siyasi coğrafya yapısındaki değişiklik 1991 yılından sonra başlamış ve merkezî stratejik pozisyon düşüncesi Batı Avrupa'dan Türkiye'ye kaymıştır. Böylece Türkiye jeopolitik dinamiklerin ortasında kalmaktadır.⁹⁹ Türkiye, "kaderi, etrafındaki bölgenin ve nihai olarak da uluslararası sistemin başarısını ve devamlılığını belirleyen" ülkeler arasında gösterilmektedir.¹⁰⁰

Orta Doğu, demokrasiye direnç gösteren bölgelerden biridir. Fakat bu bölgede demokrasi hâlâ barışı sağlamaya yönelik etki yaratabilir.¹⁰¹ Türkiye

⁹⁵ Mesut Özcan, *Harmonizing Foreign Policy. Turkey, the EU and the Middle East*, Aldershot: Ashgate, 2008.

⁹⁶ Kemal Kirişçi, "Between Europe and the Middle East.

⁹⁷ Sean Yom, "Turkey and the Middle East: Challenges, Choices and Consequences", *Insight Turkey*, Ocak-Mart 2004.

⁹⁸ Rühl, "The Mediterranean and the Greater Middle East", s. 214.

⁹⁹ *Ibid.*, s. 212.

¹⁰⁰ Robert Chase, Emily Hill ve Paul Kennedy, "Pivotal States and U.S. Strategy", *Foreign Affairs*, Ocak/Şubat 1996.

¹⁰¹ James Lee Ray, "The Future of International War Global Trends and Middle Eastern

Orta Doğu ülkelerinin daha demokratik ve liberal olmaları yolunda bir enstrüman konumundadır. AB, Orta Doğu ve Türkiye arasındaki ilişkilerin geleceğini tahmin etmek zordur. Her üç aktör de dinamik yapıya sahiptir. Türkiye AB üyesi olsa bile, o dönemde - federasyon, ticari organizasyon veya çok vitesli - nasıl bir AB olacağı bilinmemektedir.

Türkiye'nin Kafkaslara ve Orta Asya'ya yönelik politikaları AB ve Rusya'yı, Balkanlara yönelik politikaları AB ile birlikte Bulgaristan ve Yunanistan'ı endişelendirmektedir. Dolayısıyla Türkiye ne tarafa yönelse birileri endişelenmektedir. Burada tarihî önyargıların büyük olduğu belirtilmelidir. Türkiye, ulusal çıkarları için ne yapsa diğerleri için bir şekilde sorun olmaktadır.¹⁰²

Türkiye için “bölgesel güç” terimi yetersiz kalmaktadır, çünkü Türkiye birden fazla bölgede bir güçtür. Örneğin Yunanistan Balkanlarda bir güçtür, fakat başka bir bölgede etkisi yoktur. Rusya dahi, Kafkaslar ve Orta Asya'da bir güç olmakla birlikte, Orta Doğu'da değildir. Türkiye ise, etrafındaki bölgelerin tamamında güçtür.¹⁰³ ABD dışında hiçbir ülke Türkiye kadar geniş ve farklı coğrafyalarda rol sahibi değildir. Bunun sonucu olarak da Türkiye dünyadaki en karmaşık dış politika durumu ile karşı karşıyadır.¹⁰⁴ Dünyada aynı anda Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'ya ait olan tek ülke olması nedeniyle, Türkiye'nin hassas bir coğrafi konumu bulunmaktadır. Bu bağlamda denge politikaları izlemesi, sadece kendi güvenliği için değil aynı zamanda bu bölgeler için de gereklidir. Türkiye'nin “coğrafi determinizmi” çok yönlü bir politikayı zorunlu kılmaktadır.¹⁰⁵ Stratejik bölgelerin kesişme noktasında bulunan Türkiye'nin, karmaşık bir dış politika izlemesi anlaşılabilir bir durumdur. AB'ye güvenin azalması Türk dış politikasına başka bölgelerin de dahil edilmesine neden olmuşsa da, AB projesi olmasaydı dahi Türkiye'nin özellikle Orta Doğu bölgesine kayıtsız kalması mantıksız olacaktı. Türkiye çok yönlü dış politika perspektifini sürdürmelidir. AB'ye üyelik amacı olsun ya da olmasın, Avrupa raylarında ilerlerken aynı zamanda Orta Doğu bölgesinde etkin olma yolunda çalışmalarına devam etmelidir. Bu iki yönün bir arada başarı ile yürütülmesi, Türkiye için en iyi seçenek olacaktır. Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyenlere göre “köprü”, üyeliğe karşı çıkanlara göre

Implications”, David Garnham ve Mark Tessler (Ed.), *Democracy, War and Peace in the Middle East*, Bloomington ve Indianapolis: Indiana University Press, 1995, ss. 3-4.

¹⁰² Bağcı, “Changing Security Perspective of Turkey”, s. 84.

¹⁰³ Kut, “The Contours of Turkish Foreign Policy”, s. 8.

¹⁰⁴ Rubin, “Turkey: A Transformed International Role”, s. 1.

¹⁰⁵ Kürkcüoğlu, “A Glance at the Turkish Foreign Policy Issues”, s. 40.

“engel”/“tampon” olarak görülen Türkiye, belki de bunların hiçbiri değil ama “kendi çapında önemli bir aktördür”.¹⁰⁶

Kaynakça

“Arap Yatırım Bankası Arbift, Türkiye Pazarına Girmek için Fırsat Kolluyor”, *Dünya Gazetesi*, 27 Haziran 2006.

“TESEV: Türkiye Ortadoğu’da Etkili Oldukça, AB’ye Üyelik Şansı Artar”, *Euractiv*, 23 Kasım 2009.

“Turkey’s EU Membership will End East-West Tension, Turkish FM”, *The Journal of Turkish Weekly*, 19 Kasım 2009, <http://www.turkishweekly.net/news/93090/turkey-39-s-eu-membership-will-end-east-west-tension-turkish-fm.html>

Akgün, Birol, “Türk Dış Politikası ve Uluslararası Örgütler”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 3, Sayı 2, 2009.

Al-Azm, Sadeq, *Reforms in the Middle East How can Europe and the US Contribute?*, Bergedorfer Gesprächskreis, 133rd Bergedorf Round Table, 17-19 Mart 2006, Washington Körber-Stiftung, 2006.

Aras, Bülent, “Turkey and Middle East Security”, 3 Nisan 2005, <http://www.globalpolitician.com/2369-turkey>

Bağcı, Hüseyin, “Changing Security Perspective of Turkey”, Mustafa Aydın (Ed.), *Turkey at the Threshold of the 21st Century. Global Encounters and/vs Regional Alternatives*, Ankara: International Relations Foundation, 1998.

Barkey, Henri J. ve Anne-Marie Le Gloanec, “The Strategic Implications of Turkey’s Integration in the European Union”, Esther Brimmer ve Stefan Fröhlich (Ed.), *The Strategic Implications of European Union Enlargement, Center for Transatlantic Relations*, Washington: Johns Hopkins University, 2005.

Bary, Tarık, “Araplar Türkiye-AB ilişkisine nasıl bakıyor?”, *ABHaber*, 8 Temmuz 2007.

Barysch, Katinka, “Turkey’s Future Lies with Europe”, Guardian blog, 7 Nisan 2009, http://www.cer.org.uk/articles/barysch_guardian_blog7april09.html

Billion, Didier, *La Politique Extérieure de la Turquie. Une Longue Quête d’Identité*, Paris: L’Harmattan, 1997.

Brown, L. Carl, *International Politics and the Middle East Old Rules, Dangerous Game*, New Jersey: Princeton University Press, 1984.

Chase Robert, Emily Hill, Paul Kennedy, “Pivotal States and U.S. Strategy”, *Foreign Affairs*, Ocak/Şubat 1996.

Davutoğlu, Ahmet, “Türkiye-AB İlişkileri ve Orta Doğu”, Kadir Kon (Çev.), (konuşma), Bergedorfer Gesprächskreis, Germany: Körbe Stiftung, <http://www.haber10.com/makale/7881/>

Everts, Steven, “An Asset but not a Model: Turkey, the EU and the Wider Middle East”, Centre for European Reform, Ekim 2004.

Fischer, Joschka, *Reforms in the Middle East How can Europe and the US Contribute?*, Bergedorfer Gesprächskreis, 133rd Bergedorf Round Table, 17-19 Mart 2006, Washington: Körber-Stiftung, 2006.

Huntington, Samuel P., “The Clash of Civilizations?”, *Foreign Affairs*, Yaz 1993.

Interview with Muhammed Nureddin, “Türkiye, Avrupa ve Türkiye ile İslam Dünyası İlişkileri”, 2007, http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/_c-671/_nr-19/i.html

Ibas, Selahattin, “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi”, Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, (Ed.), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara: Platin, 2004.

¹⁰⁶ Lesser, “Türkiye’nin Batıyla Gelişen Güvenlik İlişkileri”, s. 275.

Joff , George, "Relations between the Middle East and the West The View from the South", B.A. Roberson (Ed.), *The Middle East and Europe*, London and New York: Routledge, 1998.

Jung, Dietrich, "Turkey and Europe or Turkey in Europe", Mustafa Aydın (Ed.), *Turkey at the Threshold of the 21st Century. Global Encounters and/vs Regional Alternatives*, Ankara: International Relations Foundation, 1998.

Kasem, Hisham, *Reforms in the Middle East How can Europe and the US Contribute?*, Bergedorfer Gesprächskreis, 133rd Bergedorf Round Table, 17-19 Mart 2006, Washington Körber-Stiftung, 2006.

KiriŐi, Kemal, "Between Europe and the Middle East: The Transformation of Turkish Policy", *The Middle East Review of International Affairs*, Cilt 8, No 1, Mart 2004.

KiriŐi, Kemal, "The Future of Turkish Policy Toward the Middle East", Barry Rubin ve Kemal KiriŐi (Ed.) *Turkey in World Politics. An Emerging Multiregional Power*, London: Lynne Rienner, 2001.

KiriŐi, Kemal, "Türkiye ve Müslüman Orta Doğu", Alan Makovsky ve Sabri Sayarı (Ed.), H r Güldü (Çev.), *Türkiye'nin Yeni Dünyası. Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, İstanbul: Alfa, 2002.

Kuloğlu, Armağan, "Değişen Jeopolitikte Türkiye", *Avrasya Dosyası*, Jeopolitik  zel, K1Ő 2002, Cilt 8, Sayı 4.

Kut, Şule, "The Contours of Turkish Foreign Policy in the 1990s", Barry Rubin ve Kemal KiriŐi (Ed.), *Turkey in World Politics. An Emerging Multiregional Power*, London: Lynne Rienner, 2001.

K rk ioĐlu,  mer, "A Glance at the Turkish Foreign Policy Issues within the Framework of the Situation in the World in General and the Region Particular", Mustafa Aydın (Ed.), *Turkey at the Threshold of the 21st Century. Global Encounters and/vs Regional Alternatives*, Ankara: International Relations Foundation, 1998.

Laçiner, Sedat, "Turkey's EU Membership's Possible Impacts on the Middle East", *Turkish Weekly*, 23 Mart 2007, <http://www.turkishweekly.net/news.php?id=43696>

Larrabee, F. Stephen, "Turkey Rediscovered the Middle East", *Foreign Affairs*, Temmuz/AĞustos 2007.

Leonard, Mark, *Why Europe will Run the 21st Century*, London and New York: Fourth Estate, 2005.

Lesser, Ian O., "Türkiye'nin Batıyla Gelişen Güvenlik İlişkileri", Alan Makovsky ve Sabri Sayarı (Ed.), H r G ld  (Çev.), *Türkiye'nin Yeni Dünyası Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, İstanbul: Alfa, 2002.

L j, Ellen Margrethe, "Challenges and Opportunities", A. Jerichow ve J. B k Simonsen (Ed.), *Islam in a Changing World. Europe and the Middle East*, Great Britain: Curzon, 1997.

M ft ler-Baç, Meltem, "Turkey's Role in the EU's Security and Foreign Policies", *Security Dialogue*, Cilt 31, No 4, Aralık 2000.

Nitze, William ve Leon Hadar, "EU could Bring Peace to Middle East", *The Guardian*, 4 Aralık 2009.

 zcan, Mesut, *Harmonizing Foreign Policy Turkey, the EU and the Middle East*, Aldershot: Ashgate, 2008.

Polenz, Ruprecht, *Reforms in the Middle East How can Europe and the US Contribute?*, Bergedorfer Gesprächskreis, 133rd Bergedorf Round Table, 17-19 Mart 2006, Washington Körber-Stiftung, 2006.

Ray, James Lee, "The Future of International War Global Trends and Middle Eastern Implications", David Garnham ve Mark Tessler (Ed.), *Democracy, War and Peace in the Middle East*, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1995.

Reiter, Erich, "New Global Politics: Reflections on the Return of Geopolitics to Central Asia and its Effect on European Security", Heinz Gärtner, Adrian Hyde-Price ve Erich Reiter (Ed.), *Europe's New Security Challenges*, London: Lynne Rienner Publishers, 2001.

Robins, Philip, "Turkey Europe in the Middle East, or the Middle East in Europe?", B.A. Roberson (Ed.), *The Middle East and Europe*, London and New York: Routledge, 1998.

Rubin, Barry, "Turkey: A Transformed International Role", Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (Ed.), *Turkey in World Politics. An Emerging Multiregional Power*, London: Lynne Rienner, 2001.

Rühl, Lothar, "The Mediterranean and the Greater Middle East", Esther Brimmer ve Stefan Fröhlich (Ed.), *The Strategic Implications of European Union Enlargement*, Center for Transatlantic Relations, Washington: Johns Hopkins University, 2005.

Salamé, Ghassan, "Torn Between the Atlantic and the Mediterranean Europe and the Middle East in the Post-Cold War Era", B.A. Roberson (Ed.), *The Middle East and Europe*, London and New York: Routledge, 1998.

Shah, Anup, "The Middle East", *Global Issues*, 31 Mart 2007, <http://www.globalissues.org/issue/103/the-middle-east>

Taranova, Yulia, "Russia'a Aspirations in Mideast are Unrealized", *NY Times*, 19 Ağustos 2009.

Tschirgi, Dan, "Turkey and the Arab World: Regional Partners or Rivals in the 21st Century", Mustafa Aydın (Ed.), *Turkey at the Threshold of the 21st Century. Global Encounters and/vs Regional Alternatives*, Ankara: International Relations Foundation, 1998.

Yılmaz, Türel, *Uluslararası Politikada Ortadoğu Birinci Dünya Savaşından 2000'e*, Ankara: Akçağ, 2004.

Yom, Sean, "Turkey and the Middle East: Challenges, Choices and Consequences", *Insight Turkey*, Ocak-Mart 2004.